

Oponentský posudek bakalářské práce Tomáše Cafourka „Zločin a trest v šestnáctém století z hlediska dobové mentality“ (FHS UK, letní semestr 2007)

Téma bakalářské práce Tomáše Cafourka náleží k oblastí historického bádání, která se v českém prostředí těší víceméně trvalému zájmu a která rozvoj zaznamenala v osmdesátých a v devadesátých letech 20. století. Autor se tedy mohl opírat jak o rozsáhlou sekundární literaturu, tak o edice trestně právních pramenů, vydávané od počátku minulého století – z nich užil především dvou kodifikací trestního práva ze 16. století, městských práv Brikcího z Licka (1536) a Pavla Kristiána z Koldína (1579). Aplikaci těchto norem pak autor studoval v některých vydaných smolných knihách. Cílem výzkumu nebylo pouze popsat proměnu definice a postihu trestných činů. Autor vychází z předpokladu, sdíleného novějším bádáním o kriminalitě, že vymezení a postih nepřijatelného jednání vypovídá o sebepojímání minulých společností, a ve způsobech trestání chce postihnout obecnější rysy předmoderní mentality, kterou staví do jasného protikladu k mentalitě moderní, potažmo současné. Zde se nabízí učinit první kritickou poznámku: jak ještě zmíním, je si Cafourek vědom nerovnosti příslušníků předmoderní společnosti před právem a rovněž toho, že kodifikované právo bylo od středověku utvářeno společenskými elitami. Je tedy otázkou, která východiska, postoje a přesvědčení, obsažená v trestním právu procesním a hmotném, budeme chápat jako vyplývající z jakési obecné a všeobjímající dobové mentality a která budeme považovat za artikulaci zájmů jedné společenské skupiny, totiž právě elit.

Autor se takřka ve všech kapitolách zaměřuje na trestní právo a soudní proces v českých zemích ve středověku a zejména v raném novověku. Dobře postihuje sjednocování (trestního) práva v zemi (s. 11-12) a detailně se zabývá jeho novými kodifikacemi v 16. století. U Koldína vyzdvihuje ve srovnání s Brikcím snahu „vyšetřit zločin pomocí logického uvažování, nikoliv podle pověrečného spoléhání na působení nadpřirozených sil“, která podle něj příznačně „svědčí o ohromném pokroku, který lidský rozum v této době urazil“ (s. 16; tamtéž je Koldín mylně označen jako starší z obou zákoníků). Ve srovnání s trestním právem věnuje Cafourek – s výjimkou citace článku Martiny Grečkové (s. 8) – poměrně malou pozornost vymezení mentality. Jak řečeno intuitivně ji přisuzuje společnosti jakožto celku (srov. s. 28: „Adekvátnost postihu za spáchaný zločin je vždy poplatná mentalitě dobové společnosti“) a nezabývá se její možnou sociální podmíněností či rozrůzněností. Z citátu navíc vyplývá, že autor v závislosti na mentalitě té které doby rozlišuje postih více či méně adekvátní, že tedy existuje jistá míra adekvátnosti trestu, kterou netematizuje, které ale v podtextu odpovídá trestání

modernímu. Na jiném místě (s. 20) je předpokládán jakýsi nadčasový „teoretický ideál“ soudní praxe, od něhož se praxe 16. století podle autora lišila. Myšlenku, že pojmání zločinu je vždy historicky proměnné a že jeho současné koncepty jsou historickými produkty, které byly a budou modifikovány (jak ukazuje příklad sebevraždy), si autor příliš nepřipouští.

Autorův rozbor mentality spočívá v hrubých rysech v rozlišování „archaických“, někdy ještě předkřesťanských rysů, náboženských rysů (např. vzývání jména Božího) a rysů moderních v soudní teorii a praxi raného novověku. Proto se na několika místech odkazuje na rodový systém slovanské (předkřesťanské) společnosti, v němž mělo – zřejmě podle ne vždy citovaných právních historiků Malého a Siváka – mít kořeny právo zvykové, nahrazované právem v pozdním středověku a raném novověku písemnými kodifikacemi.

Vůbec je Cafourkův pohled na právo významně ovlivněn pracemi Karla Malého, de facto tedy kopíruje pohled právních historiků nebo ještě přesněji historizujících právníků. Je to pohled ve své době marxistický, v němž je právo mocenským nástrojem v rukou jedné třídy, určeným k zajištění nadvlády na třídou jinou. Dokládá to autorův citát z příslušného kompedia na s. 24: „Feudální právo vyjadřovalo především zájmy feudálů, chránilo jejich moc ekonomickou, feudální stát a náboženství jako výraz feudální ideologie“ a rovněž pasáž o „diskriminaci lidových složek společnosti systémem feudálního práva“ v samém závěru práce (s. 56). Také bychom tento náhled mohli označit za modernistický – v právu minulých společností spatřuje vlastně nedokonalé předstupně na cestě k právu rovnému a spravedlivému, tedy implicitně dnešnímu. Je otázka, do jaké míry autor tento koncept vědomě přejímá a ztotožňuje se s ním a do jaké míry jeho pohled pouze ignoruje či nedokáže pochopit nerovnost coby organizační princip raně novověkých společností. Pak by například přiměřenějším (protože dobovým a dobově reflektovaným) označením pro jednotlivé společenské skupiny byl stav (v širokém slova smyslu) a nikoliv třída. Aby nevznikla mýlka, nerovného přístupu jednotlivých společenských skupin k právu si je autor vědom a opakovaně se ho dotýká (s. 25), staví se k němu však velmi kriticky či dokonce s odsudkem. O povrchnosti a paušálnosti takového soudu vypovídají zcela neodborné expresivní, resp. hodnotící výrazy či obraty jako „mocipáni“ (s. 23), „dostat se do spárů justice“ (s. 33) nebo delikty proti „obecně platné názorové doktríně“ (s. 36), jíž je myšleno jinde neutrálně zmiňované křesťanské náboženství.

Jisté nepochopení pro hierarchickou a na (i posmrtné) cti založenou raně novověkou společnost prokazuje autor i tím, když na s. 38 říká, že „šlo jen o to, jakým způsobem bude delikvent popraven“. Stětí mečem přitom nebylo pouze milosrdným či méně bolestným, nýbrž především (v rámci možností) počestným způsobem popravy. Podobné nepochopení pro rozšířenou a obecně sdílenou raně novověkou víru nejen v Boha, ale i v ďábla a kontakt s nimi demonstruje autor, když hovoří o „obcování s ďáblem či podobných spiritistických excesech“ (s. 39). Ostatně sám se vzápětí přiznává, že rozhodování soudu v případě čarodějnice je věcí vskutku nepochopitelnou. Hodnotit (ne)víru v nadpřirozeno a magické představy pak jistě nelze jen podle poměrně stručného záznamu ve smolné knize, ukazujícího, že delikt čarodějnictví byl na některých místech stíhán se shovívavostí, „svědčící o

nevěře v magické působení“ (s. 41). Na s. 38 Cafourek dále moderně dedukuje, že delikvent jednal rozmyslně podle toho, jaký trest za zločin eventuálně hrozil – lupiči podle něj sahalí k většímu násilí proto, že již za samotnou loupež hrozil hrdelní trest a nebylo se tedy třeba obávat vyššího trestu, pokud by oloupeného připravili o život. Stejně tak autorovo posuzování, zda stupeň brutality trestu odpovídá závažnosti deliktu (od s. 36) je vytržené ze souvilostí, vlastně není zřejmé, podle čeho – kromě vlastní úvahy – tak Cafourek činí. Do tohoto kontextu zapadají i další, po mém soudu v odborném textu nenáležitě výrazy jako „dávná moudra“, na něž odkazuje Koldín (s. 34), „zloděj(i)ny“ (s. 44) či „polopatické“ uvádění jisté skutečnosti (s. 48).

K poučenějšímu a diferencovanějšímu pohledu na raně novověké společnosti a jejich trestní právo by přispěla i modernější literatura, například práce Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život v raném novověku* nebo *Divadlo hrůzy*. Autor bohužel nezná ani novější historické studie k českému hrdelnímu soudnictví v pozdním středověku a raného novověku, z nichž jmenujme zejména souhrnnou stať Jaroslava Pánka v *Československém časopise historickém* z roku 1984 nebo práce Petra Kreuze, mimojiné ve sborníku *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18. století* (stejně jako sborník celý). Podstatné výhrady mám i k argumentační, stylistické a obecně formální stránce posuzované bakalářské práce. Text postrádá jakékoliv shrnutí či závěr. Výklad je místy nespojitý nebo vysloveně přeskakuje z tématu na téma, na s. 41 tak z čarodějnictví náhle přejde k vraždě, potažmo zabití, na následující straně pak z ničeho nic přechází k institutu přísah. K uspořádnosti textu příliš nepřispívá ani to, když autor na s. 43 píše, že těla sebevrahů měla být pálena, a bez souvislosti dodává, že „pohřeb žehem se totiž ve středověké společnosti nevyskytoval, byl považován za pozůstatek pohanství“. Upálení či spálení těla přece nemá s pohřbem žehem (což je navíc moderní pojem) nic společného. Posledním příkladem stylové nenáležitosti budiž obrat, že exekuce mordéře „musela být nezáviděníhodným zážitkem“ (s. 38).

Odbornější, resp. teoretičtější vyjadřování je někde nad autorovy síly. O čarodějnictví“ coby spiritistickém excesu jsem již mluvil. Hovoří-li Cafourek na s. 6 a 36 o skutcích proti „sociální diversifikaci komunity“, nemá tím zřejmě na mysli její rozrůznění, nýbrž řád či uspořádání. Daleko spíše než „simplicistně“ lze sebevraždu považovat za porušení Božího desatera „jednoduše“ či „prostě“. Neobratné formulace se nacházejí také na s. 35 („což ovšem omezení schopnosti tehdejší společnosti nebyly schopny plnit“) a s. 51 („potřebu trestat ... přijala středověká společnost v souvislosti s křesťanskou vírou“). Autor si leckde také nezachoval odstup od jazyka pramenů – kapitole 6.5., pojednávající o deliktech o čest, tak nazývá „Nářek cti“ (s. 53), na s. 32 jsou soudci nabádání, aby „nečinili ukvapených závěrů“, na s. 39 se objevuje Brikcí z Licska a na s. 54 upřednostňuje autor neznámo proč termín „průvody“ před současným výrazem „důkazy“. Na s. 44 a 50 ztěžuje porozumění zpřeházený slovosled. Formální nedostatky (překlepy či přehlédnutí) se kupí například na s. 17, 35 či 44, i při pohledu do seznamu literatury lze nabýt dojmu, že práce byla dokončována ve spěchu a bez patřičné péče. Zatímco gramatických chyb se autor dopouští ojediněle a z nepozornosti (s. 49 – „se svými pomocníky“, s. 56 – „uvést myšlenku“), zcela běžně neuzavírá

vedlejší věty čárkou. Jeho poznámky mají nejednotnou a v mnohém problematickou úpravu (sled jména a příjmení) a místy působí pouze jako hesla či výkřiky (s. 11, 30).

Závěrem musím bohužel konstatovat, že Cafourkova práce nezavdává mnoho důvodů ke spokojenosti. Opírá se sice o původní výzkum, její závěry jsou však co do přínosnosti či dokonce originality diskutabilní. Aniž bych chtěl předkládat jediný možný způsob náhledu na uspořádání raně moderních společností, je nepopíratelné, že je Cafourek hodnotí moderním prizmatem (což mu nebudiž upíráno), ale tím se nepřibližuje k dobové mentalitě, naopak ji prezentuje jako něco nepochopitelného, tmářského či dokonce zpátečnického. Dobové vymezení deliktů navíc zcela prvoplánově srovnává s pojetím současným (s. 47, krádeže) a pomíjí tím proměny, které trestní právo prodělalo a prodělává a kterými se v prostředí habsburské monarchie zabývala mj. Daniela Tinková. Autor se však nikde hrubě neprohřešuje proti zásadám historické práce, byť nezohlednil ani veškerou relevantní literaturu a byť je pro čtenáře někdy obtížné udržet linii jeho výkladu.

Pokud student při disputaci obhájí a vysvětlí své pojetí „utlačovatelského“ raně novověkého práva (což v textu samotném nečiní přesvědčivě), navrhuji jeho práci hodnotit **26 kredity**, v opačném případě doporučuji práci rovněž k obhajobě, ovšem s hodnocením **20 kreditů**.

Praha, 5. června 2007